Ilona DUȚĂ
(Universitatea din Craiova)

Reprimare şi etalare în construcţia identităţii culturale latine

Abstract: (Repression and Exposure in the Latin Cultural Identity Construction) The investigation of the generic program of the Latin literature is an operation relevant for determining the modalities through which the main selection of genres and aesthetic attitudes, styles and rhetorical effects were realized within this culture. The obsession with which this literature program was oriented towards the assimilation of the major genres (such as the historiography and the epopee), systematically repressing any temptation to minor genres, denounces the will and also the need of the Romans to expose a symbolic aura of the military glory. In this context, however, the phenomenon of the erotic elegy occurs by force and with the entire complex of meanings which is specific to the return of the repressed, namely, of the eluded emotional body.

Keywords: culture, symbolic identity, repression, literary genre, elegy

Rezumat: Investigarea programului generic al literaturii latine este o operaţie relevant pentru determinarea modului în care s-au realizat, în cadrul acestei culturi, principalele selecţii de genuri şi atitudini estetice, de stiluri şi de efecte retorice. Obsesia cu care programul acestei literaturi s-a orientat către asimilarea unor genuri majore (precum istoriografia şi epopeea), reprimând sistematic orice tentaţie a genurilor minore, denunţă nevoia şi totodată voinţa romanilor de a etala o aură simbolică pe măsura gloriei militare. În acest context însă, fenomenul elegiei erotice survine cu forţa şi cu întregul complex de semnificaţii specific întoarcerii refulatului, şi anume, a corpului emoţional eludat.

Cuvinte-cheie: cultură, identitate simbolică, reprimare, gen literar, elegie

Dinamica simbolică a producţiei literare latine

Parte integrantă a unui sistem mult mai larg (cultural, ideologic, mentalitar), literatura latină cu întregul său repertoriu generic (dar şi stilistic, formal) este realmente un câmp de reflexie a modurilor de articulare a principalelor reprezentări simbolice ale identităţii (culturale) romane; dacă imaginea de sine sau autoimaginea este o construcţie elaborată în jurul conceptului de identitate (un ambalaj complex care vehiculează conceptul acesta), literatura ca sistem de imagini puternic investite emoţional oferă radiografia complexă a acestei construcţii. Căci, potrivit investigaţiilor lui Umberto Eco asupra toposului literar şi a funcţiilor acestuia, rădăcina practică a literaturii se află chiar în împrumutul controlat de trăiri şi imagini generice (recursul la topos) capabile să stimuleze şi să contureze mai bine istorii psihologice particulare: „A recurge la toposul literar înseamnă deci a intra, cu ajutorul memoriei, în repertoriul artei, spre a-i împrumuta figurile şi situaţiile, introducându-le în contextul unui discurs critic emoţional, de tip pledoarie. […] Într-un astfel de recurs se retrăieşte opera tocmai pentru că, în acel

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

moment, forma luată din sistemul de solicitări emotive (care este opera) îl stârneşte şi ajunge să coincidă cu forma emoţiei noastre, şi dintr-o singură dată e confirmată, pe de o parte, emoţia împărtăşită într-o zi, ca urmare a unei puteri de convingere a discursului estetic, iar pe de alta, emoţia noastră prezentă capătă o ordine, o definire, o calitate, o valoare prin însuşi faptul că o aşezăm în ordinea unei formule propuse nouă de către artist." (Eco 2008, 192). Un astfel de transfer şi o astfel de confirmare de emoţii, imagini şi… vieţi sau moduri de viaţă (*ars vivendi*) au fost deosebit de active în spaţiul mentalului roman colectiv, cu atât mai mult cu cât romanii au cultivat obsesiv raportul tutorial (tutela unui maestru), făcând din istorie însăşi o călăuză, *historia magistra vitae*. Furnizând coduri de cunoaştere, autoidentificare şi recunoaştere în tipare garante, generice (forme stilistice ca forme simbolice, atitudini psihologice sau morale etc.), literatura latină a furnizat romanilor permanent o colecţie de exemple şi de modele umane capabile să susţină idealul simbolic al unei adevărate culturi a reuşitei şi gloriei, a invincibilităţii, dăinuirii şi faimei (personaje reale precum Cato Maior, sau simbolice ca Eneas au jalonat permanent orizontul mental al lumii romane).

În acest sens, mitul dublei fondări a identităţii romane (o primă fondare, atribuită troianului refugiat în Latium, Eneas, o a doua, atribuită lui Romulus ca întemeietor al Romei, *Pater Romanus*) este relevant pentru incertitudinea, ezitarea, clivajul din subordinea culturală romană, în jurul ideii de origine, fundament; fantasmă a întemeierii care va bântui discursul latin (literar, social, politic) printr-o obsesie tematică a începutului, a originii, a iniţierii reflectată în expresii precum, *primus* (*inventor*), *princeps* (cu conotaţie politică), *pater* (metaforă socială a întâietăţii, autorităţii şi a protecţiei). Schemă omniprezentă a gândirii şi a reprezentării în cultura antică, tema fondării, atât de recurentă în spaţiul latin, constituie un subiect de reflecţie: „De multă vreme critica a subliniat frecvenţa reluării la latini a temei politice şi poetice greceşti a *protos ktistes*. În funcţie de epocă, gen literar sau intenţie, această formulare se exprimă sub forme poetice extrem de variate: simplă transpunere cu expresia *primus* (*inventor*), joc etimologic al conotaţiei politice cu folosirea deturnată de *princeps*, metaforă socială cu sensul de *pater*, trecând peste numeroasele imagini poetice împrumutate tuturor domeniilor activităţii umane, ca cele din care Lucreţiu ne dă un strălucit exemplu [...]" (Demeretz 1995, 117 - t.n.) Însă, dincolo de tematica recurentă a fondării, însăşi legenda naşterii stirpei romane se situează în continuitate şi în ruptură totodată faţă de cultura cu mult evoluată grecească, un magistru la care cultura latină se raportează şi de care se delimitează mereu: „Povestirea care înscrie naşterea Romei deopotrivă într-o continuitate elenă şi ca negaţie a sa, nu este doar naraţia unui eveniment trecut, oricât de grandios ar fi: el este de asemenea etiologia imaginii pe care Roma şi-o făcuse despre ea înseşi la sfârşitul secolului I a. Ch. Explicaţia genetică, care descrie fondarea Romei ca întâlnire şi sinteză între două entităţi distincte şi complementare, Orientul şi Occidentul, are efecte pe plan structural: Roma rămâne ceea ce fondarea sa a instaurat, un spaţiu al dualităţii. Orientul nu este abolit în actul colonial al

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

fondării Romei; el continuă să facă parte integrantă din definiţia culturală a oraşului a cărui reuşită este pe bună dreptate fructul acestei sinteze iniţiale. Astfel reprezentată, identitatea Romei apare ca rezultat al unei combinaţii miraculoase în care celălalt (străinii troieni şi greci) se opun la început indigenului (etrusc sau latin), ca apoi să se amestece mai bine cu acesta." (*ibidem*, 118). Document simbolic esenţial al autoimaginii identitare romane clivate, mitul dublei fondări înregistrează (şi justifică) seismele profunde ale acestei culturi, ca şi gestica sa mereu derutată între a urma exemplaritatea magistrului (grec) şi a fi ea însăşi mai puternică decât magistrul; o vădită tendinţă competitivă a stimulat continuu elanul de autoconstrucţie al acestei culturi. *Ianus bifrons*, cu o faţă întoarsă spre modelul grecesc şi cu una spre locul autoîntemeierii simbolice (loc gol, pe care cultura aceasta târzie se străduieşte să-l umple, să compenseze întârzierea şi chiar să-şi depăşească maestrul), literatura latină devine spaţiul confruntării unor tendinţe contrare, al unor tensiuni interne constante între nevoia de etalare a unei dimensiuni reprezentative, simbolice (crearea de forme estetice cu un important capital simbolic) şi reprimarea oricăror impulsuri creative epuizante, neproductive în sensul neparticipării la capitalul acesta. Conflictul expus de Lucreţiu în poemul său destinat luminării şi întăririi minţii romane, *De rerum natura*, între erosul productiv, fecund, cosmogonic şi cel minor, neproductiv, efemer este reprezentativ pentru dinamica aceasta culturală a *etalării* unei imagini simbolice şi a *reprimării* nebuloasei psihice care ar putea împiedica etalarea.

Dinamică profund organică, dacă, potrivit lui Lotman cultura este un sistem complex autoproiectat şi autoreglat după modelul unei conştiinţe: „Orice cultură reprezintă un ansamblu complex şi contradictoriu. De regulă imaginea de sine ce caracterizează o anumită cultură evidenţiază în ea anumite dominante, pe baza cărora se construieşte sistemul unificat care trebuie să servească de cod pentru autocunoaşterea şi autodescifrarea textelor unei atare culturi. Pentru a se achita de această funcţie, cultura trebuie să fie organizată ca o structură în echilibru sincronic. Faptul că, de obicei, istoria culturii studiază atât textele unei culturi cât şi automodelul ei, punându-le pe aceeaşi linie, ca fenomene de acelaşi nivel, nu poate decât să nască confuzie. O eroare nu mai puţin gravă ar fi să se considere, de exemplu, că automodelul unei culturi ar reprezenta ceva efemer, ireal, o ficţiune, şi în acest sens, el să fie contrapus textelor care fac parte din acea cultură. Automodelul este un puternic mijloc de pre-reglare al culturii, care-i conferă unitate sistematică şi-i determină în multe privinţe calităţile ei de depozitar de informaţii. E vorba totuşi de o realitate de nivel diferit, faţă de aceea a textelor." (Lotman, apud Segre, 1986, 191) Identificarea dominantelor literaturii latine, la o privire panoramică, de ansamblu, este o procedură de investigare a principalelor selecţii generice operate în câmpul acestei literaturi şi a raţiunilor care au stat la baza acestora, altfel spus, o interogare asupra opţiunilor pentru un gen literar sau altul în angrenajul unei epoci distincte şi la confluenţa unor factori ideologici, socio-mentalitari, culturali; ce funcţie simbolică a fost atribuită fiecărei decizii generice constituie, de asemenea, o raţiune de interogare,

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

respectiv cu ce efect retoric, persuasiv au fost investite aceste decizii. Forme de capital simbolic (cu atât mai mult cu cât literatura, ca, de altfel, şi genurile din interiorul acesteia, nu cunoştea o specializare funcţională strict estetică, ci o lărgire de spectru şi funcţii care o făcea aptă să înglobeze şi oratoria, istoriografia etc.), toate aceste genuri şi specii selectate în câmpul literaturii latine printr-o anumită dinamică reflectă moduri ale gestionării imaginii de sine romane (o gestiune imagologică, aşadar). Reflecţiile lui Eugen Cizek asupra caracterului federal al istoriografiei latine se aplică, la un anumit nivel, întregii literaturi: „Căci, în timpul antichităţii, nici gândirea istorică şi nici practica artistică a istoricilor nu aveau un centru unic. Referindu-se la reflecţiile teoretice privitoare la istorie, Santo Mazzarino constata că pentru antici, îndeosebi pentru istoricii greci, care făceau parte din aşa numita şcoală isocratică, istoriografia alcătuia o *amethodos hyle*, deci o pădure sălbatică, fără un plan determinat şi metodă precisă. […] Numai ţinând seama de un asemenea statut al istoriografiei, ceea ce am definit ca istorie-cunoaştere poate dobândi o *metodă* specifică, o *pădure* care îşi descoperă un plan structurat. La Roma, chiar în măsură mai mare decât în Grecia, istoriografia nu dispunea de un centru unic, ci beneficia de o structură complexă, în care se integrau totuşi relativ sistematic diversele specii. În realitate, între diferitele specii istorice se ţeseau relaţii complexe care, concomitent, le asigurau şi le limitau autonomia. Încât istoriografia romană se prezintă ca o federaţie de specii literare, de genera." (Cizek 1998, 14) Deşi bine reglementate prin coduri precise, structurate într-o tradiţie şi cu o istorie cunoscute, anumite genuri literare (precum epopeea, elegia, oda etc.) sunt subordonate unor aşteptări, nu strict estetice, ci eterogene, unui plan retoric şi simbolic deosebit de complex; o *pădure* de intenţii, reacţii şi aşteptări prin care doar un aparat metodic interogativ poate găsi orientarea şi dominantele.

Sistem stratificat, complicat şi de ezitarea continuă între modelul extern şi proiectul intern, ceea ce a orientat alegerea romană de modele şi coduri în câmp literar a fost nevoia atingerii unei forme culturale, simbolice, pe măsura gloriei militare şi faimei de cuceritoare a Romei; întărirea imaginii de sine romane a constituit astfel programul retoric subsidiar care a alimentat discursul literar în general (cu multiplele variante generice), program formulat nu de puţine ori explicit,ca în cazul lui Lucreţiu (preocupat de iluminarea minţii romane şi de consolidarea imaginii identitare pe temeiul acesta), dar şi al lui Vergiliu, preocupat să ofere un fundament simbolic lumii romane prin epopeea sa, *Eneida*. În numele acestei nevoi de certificare şi de etalare simbolică au decurs majoritatea discursurilor „principale" în spaţiul literaturii latine (în detrimentul celor „secundare"), raportul principal-secundar fiind stabilit prin puterea unor discursuri de a crea reguli şi norme, de a se autoprezenta ca fundamentale (distribuţie de roluri abordată de Maria Corti în dezbaterea cu privire la „funcţia minorilor şi a majorilor", 2000, 164). Genul fiind o instituţie încărcată cu conţinuturi ideologice şi strâns corelată cu alte astfel de instituţii ale sistemului literar, el este în acelaşi timp un simptom al crizelor şi căutărilor din spaţiul unei culturi: „Genul literar este însă şi *simptom* al unei culturi şi al *status*-ului social care îl produce, îl acceptă şi îl

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

difuzează, de unde importanţa introducerii în reflecţia asupra genurilor a noţiunii de competenţă a destinatarilor, până acum întrucâtva subapreciată în istoriile literare." (Corti 2000, 149). Gen predilect în aria literaturii latine, cerut, promovat, consumat de o insaţiabilă foame simbolică, genul istoriografic şi eposul (mereu încercat, exersat) reflectă nevoia de ajustare a imaginii culturale pe calapodul gloriei militare romane; unificarea proiectului în istoria-epopee a lui Titus Livius reprezintă excelenţa gestului de etalare a acestei imagini (autoimagini). După cum, teama de vlăguirea senzorială şi epuizarea în formula lirismului, mereu reprimată în numele solemnităţii istoriografiei şi eposului, va face să survină în fenomenul elegiac tot acest fond de sensibilitate reprimată cu forţa de întoarcere a refulatului.

Gesturi simbolice de etalare a imaginii identitare romane

O radiografie a fenomenului de etalare simbolică a imaginii identitare romane focalizează în principal discursul istoriografic şi eposul, rememorarea obsesivă a fundamentului, originii, a legii străvechi (obiceiul strămoşilor/ *mos maiorum*) şi râvna unei proiecţii mitic-simbolice a aceluiaşi fundament în mult dorita formulă literară a epopeii. Orientate, unul spre arhivarea de evenimente veridice (spre consemnarea lor riguros analitică), celălalt spre fabulaţia mitică şi eroică, cele două tipare generice selectate încă de la începuturile literaturii latine şi hibridate sunt relevante pentru modelul de comunicare vehiculat pe traseul dintre literatură şi societate, respectiv pentru tipul de mesaj selectat: întrucât „alegerea unui gen de către un scriitor constituie deja alegerea unui anumit model de interpretare a realităţii, atât în plan tematic, cât şi formal; fiece gen îşi are restricţiile sale în surprinderea realului şi a verosimilului, are funcţie selectivă şi provocatoare; codurile sale nu sunt niciodată neutre, ci sunt, ca să zicem aşa, nişte invenţii umane de lungă durată care orientează mesajul ca atare într-o anumită direcţie." (*ibidem*, 149) Astfel, început în formula aceasta indecisă, hibridă a amestecului de fapte istorice cu rezonanţe simbolice (eroice, mitice, legendare) discursul dublu, istoriografic şi epopeic, va atinge apogeul în aceeaşi formulă a istoriei-epopee a lui Titus Livius, după ce fiecare gen în parte va fi avut realizări proprii bine reglementate; aspect relevant, aşadar, pentru modelul de interpretare a realităţii propus prin discursul acesta.

Livius Andronicus, Naevius, Ennius, părinţi eruditi ai literaturii latine (chiar în sensul paternităţii civilizatoare, fondatoare, eroice a lui *Pater*) au fost primii importatori de modele greceşti pe care s-au străduit să le adapteze realităţii romane infuzând materie proprie unor coduri culturale străine, amestecând istoria cu legenda din nevoia eroicizării şi a magnificării originii (compusul unei *mitistorii* demne de glorie). După încercarea lui Livius Andronicus de aclimatizare a epopeii greceşti prin traducerea *Odiseei* în vers saturnin pentru uzul elevilor, Gnaeus Naevius a fost cel dintâi producător de epopee eroico-legendară latină (dacă se are în vedere faptul că intrarea în acest spaţiu literar este atât de meticulos calculată şi de voită ca un proces efectiv de producţie). Epopeii acestuia, *Bellum Punicum* (*Războiul Punic*), de

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

aproximativ 4000-5000 de versuri saturnine, i se adaugă un proiect şi mai amplu realizat de Ennius, şi anume epopeea istorică *Annales*, de 30 000 de versuri; discurs ambiguu în care elementul de cronică romană precisă şi cel legendar se împletesc continuu, proiectul acesta al începuturilor literaturii latine denunţă nevoia de temei simbolic integrator într-un proces declanşat printr-un act de voinţă (voinţa de proiect cultural) şi programat în această direcţie cu tenacitate. Discurs al proiecţiei ideale de sine (idealul identităţii colective romane), istoria-epopee a începuturilor, eterogenă, impură, mediată de filtrul grecesc, întâlneşte în aceeaşi secvenţă paradigmatică discursul purist, de cenzură al celui supranumit Censorul. Personalitate autoritară, severă, de mare rigoare morală, Marcus Porcius Cato intervine în această poveste hibridă a începuturilor ca o instanţă supra-ordonatoare paternă menită să fixeze esenţa romană purificând-o de elementul străin, în speţă grecesc; dacă erudiţii creatori de istorie legendară încep construcţia culturală romană prin proiectarea într-o oglindă narcisiacă simbolică (Idealul de Eu), personalitatea aceasta categorică, normativă corespunde intervenţiei legiuitoare, coercitive şi castratoare a Supraeului. Subîntinsă, pe de o parte de înrădăcinarea simbolică în cultura grecească, pe de altă parte de exerciţiul diferenţierii şi al delimitării de aceasta, povestea identităţii culturale romane începe, ca orice poveste identitară, printr-o extensie mitică şi o reducţie categorică la un nucleu propriu. Monografia istorică a lui Cato, *Origines* (*Originile*), centrată pe studierea tradiţiilor şi instituţiilor Romei republicane, pe exemplaritatea lui *mos maiorum* („obiceiul strămoşilor”), este un gest de fixare a identităţii romane în propriul său nucleu de sens, în propriul discurs.

Începuturilor ezitante, nebuloase, tensionate ale construcţiei culturale de sine în spaţiul latin (oscilante între nevoia racordării la un pre-discurs cultural precum cel grecesc şi imperativul catonian al delimitării) li se adaugă în perioada crizei republicane noi stratageme discursive de întărire a identităţii romane şi de etalare simbolică. Cu atât mai mult, cu cât proaspăt iniţiata poveste identitară riscă să se tulbure profund şi să-şi piardă conturul. În contextul crizei generalizate, instituţionale, politice, mentalitare nevoia de suport simbolic pare mai intensă ca oricând, astfel că discursul istoriografic cunoaşte o prodigioasă ascensiune bazată pe valenţele sale reparatorii: că istoriografia devine un discurs de reparaţie morală şi de recuperare identitară o demonstrează substratul imagologic al acestui discurs; colecţia de *Imagini/ Figuri* a lui Varro (*Imagines*) ori de bărbaţi iluştri a lui Cornelius Nepos (*De viris illustribus*) rememorează în faţa dezorientării romane personalităţi exemplare ca tot atâtea posibile idealuri de eu. Faptul că monografia emerge în prim-planul istoriografiei latine denunţă aceeaşi nevoie de selectare a modelului uman din referenţialul istoric ca un formator de conştiinţe; de asemenea, avansarea treptată a unui regim individual de putere conduce la o înţelegere antropocentrică a faptului istoric produs în jurul unor personalităţi de excepţie. Adâncirea rupturii dintre un real tot mai dificil de gestionat şi mai tulbure şi un registru simbolic aflat în criză, inoperant (criza codificărilor sociale şi mentalitare) determină, în fond, recursul la o

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

paradigmă imaginară complexă, la un rezervor de imagini umane capabile să remedieze ruptura, să refacă circuitele întrerupte la nivel colectiv, să reinvestească un corp identitar în derivă. Cicero însuşi propune un model istoriografic centrat pe performarea de *exempla* romane şi pe misiunea didactică a istoriei de a călăuzi individul în viaţă, *historia magistra vitae*. Redimensionarea prometeică a imaginii de sine romane proiectată de Lucreţiu prin ampla prelegere de filozofie poetică din *Poemul naturii* întâlneşte proiectul ciceronian al instructajului oferit individului de către o istorie plină de măreţie şi glorie; didacticism generalizat care marchează epoca aceasta traversată de crize cu speranţa redresării şi a fortificării. Orator de excepţie şi filosof cu o mare forţă sintetică, Cicero a livrat romanilor numeroase reflecţii cu privire la funcţia discursului istoric în viaţa colectivă şi individuală: „însă a nu şti ce s-a petrecut înainte de naştere este a rămâne întotdeauna copil. Căci ce înseamnă viaţa unui om, dacă a cea amintire a faptelor nu o leagă de vremea înaintaşilor? Însă rechemarea în memorie a istoriei şi desfăşurarea pildelor strălucite aduce discursului greutate şi lealitate împreună cu cea mai înaltă desfătare", *nescire autem quid antequam natus sit acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est aetas hominis, nisi ea memoria rerum veterum cum superiorum aetate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis exemplorumque probatio summa cum delectatione et auctoritatem orationis affert et fidem* (Cicero, *Orator*, 34, 120; trad. E. Cizek, 1998: 61); „istoria este martorul timpurilor, lumina adevărului, viaţa memoriei, călăuza vieţii, mesagerul celor vechi", *historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, mentia vetustatis* (Cicero, *De oratore*, 2, 9, 36; trad. E. Cizek *ibidem*, 62). Recursul la memoria colectivă arhivată de discursul istoric este la fel de necesar în conturarea identităţii ca şi recursul la oglinda alterităţii în construcţia imaginii de sine, a eului: căci eul nu se poate constitui decât prin proiecţia în oglinda întruchipată de celălalt (micul celălalt, marele Celălalt evocaţi de psihanaliză); după cum, de acelaşi raport cu alteritatea ţine şi avântul discursului oratoric într-o epocă de mari turbulenţe şi tensiuni, respectiv programul ciceronian de a oferi romanilor o lecţie integrală de filozofie (inclusiv de filozofie politică), o viziune cuprinzătoare prin care omul roman debusolat să se poziţioneze în viaţă.

Un exerciţiu concret de imagine propun în acest context Cornelius Nepos şi Varro, prin selecţia unor personalităţi remarcabile prezentate ca exemple romanilor; restrângerea viziunii istorice asupra tiparului monografic, precum la Sallustius, sau asupra unor serii de biografii exemplare este, de asemenea, simptomatică pentru starea generalizată de criză care cuprinsese societatea romană (dezarticularea ţesutului cultural colectiv determină reducţia aceasta la individ ca principal agent al istoriei). Ambele colecţii de medalioane biografice (atât *De viris illustribus* a lui Cornelius Nepos, cât şi *Imagines* a lui Varro) sunt mărcile unui intens travaliu al reconsolidării identităţii romane prin recursul la modele (cele cinci cărţi de *Exempla* publicate de Cornelius Nepos însă pierdute sunt, de asemenea, relevante pentru efortul de a oferi un ideal de eu normativ romanilor). Eterogenitatea acestor colecţii

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

cumulând personalităţi greceşti şi romane (împrumutându-le chiar trăsăturile, hibridându-le) semnalează, din nou, recursul la alteritatea îndepărtată, dar exemplară, grecească, necesar introiectării şi sedimentării unei imagini deficitare de sine. Epocă a fracturii prin excelenţă (a unui vid ideologic în trecerea de la republică la imperiu), perioada aceasta de instabilitate profundă îşi oglindeşte, de altfel,clivajul chiar în deplasarea discursului istoriografic când la polul rezervorului colectiv de imagini, când la polul restrictiv al egoului reprezentat de aparatul memorialistic (propagandistic, de autojustificare) al lui Iulius Caesar; căci memoriile lui Caesar sunt un discurs de autoapărare (*pro domo*) camuflat sub sobrietatea şi obiectivitatea istoriografică. Oscilând la extreme, etalarea imaginii identitare romane glisează între polul imaginii conservatoare, a identificării cu un acelaşi istoric (polul *idem*-ităţii), şi promovarea *ipse*-ităţii, a noii identităţi în schimbare, adaptată noilor scenarii ideologice.

Tocmai această derutantă alunecare determină apelul lucreţian la claritatea minţii romane, de al cărei instructaj realmente iluminist se ocupă în poemul ştiinţifico-didactic dedicat explicitării naturii lucrurilor şi edificării raţionaliste a identităţii romane (*De rerum natura*). Adevărată epopee a cuceririi legităţii naturii prin exerciţiul raţiunii şi al puterii ei instrumentale, *De rerum natura* este una dintre cele mai reprezentative lucrări pentru continuitatea programată a căutării romane: continuitate a programului primilor scriitori eruditi (Andronicus, Ennius, Naevius) de a livra romanilor epopee, continuitate a gesticii etalării unei imagini de sine simbolice, consecvenţa autoafirmării identitare. Un scenariu metapoetic complex fixează la începutul acestui poem-epopee circuitul mesajului între un emitent autorizat, puternic legitimat, Epicur însuşi (a cărui voce o expune Lucreţiu) şi un destinatar mai degrabă formal, prietenul poetului, Memmius, în spatele căruia întreaga romanitate este vizată prin mesajul acesta. Invocaţia către Venus desfăşoară măştile enunţării, strategie de mediere folosită de Lucreţiu tocmai pentru inocularea unui mesaj latent sub discursul de suprafaţă (metafora ungerii cu miere a cupei cu medicamente este relevantă pentru dublul discurs): „Tu, a Romanilor mamă, la oameni şi zei desfătare,/ Rodnică Venus, sub bolta pe care alunecă stele,/ […] Rogu-te dar să m-ajuţi în poemul ce-ncerc a-l compune/ Desfăşurând a naturii întreagă măreaţă-ntocmire/ Pentru al nostru scump Memmiu, căci dânsul, zeiţă, voit-ai/ Să strălucească mereu prin podoaba virtuţilor sale./ Mai mult de-aceea, divino, dă scrierii veşnicul farmec.” (Lucreţiu, I: 1-2, 24-28); „Căci mai întâi eu învăţ despre lucruri măreţe şi caut/ Din superstiţia strâmtă să mântui pe toţi muritorii,/ Apoi în limpede vers povestesc despre lucruri în beznă,/ Înfăşurându-le-n vălul de vrajă al dulcilor Muze./ Ceea ce este vădit că îşi are şi rostu-i temeinic;/ Doctorii când năzuiesc să deie copiilor fragezi/ Nesuferitul absint, ung cu mierea cea dulce-aurie/ Marginea cupei şi astfel se-nşeală momitele buze,/ Fără de grijă sorbind pân’ la fund băutura amară./ Dar păcăliţi nu de fapt înşelaţi, prin aceasta copiii/ Încă mai iute-ntremaţi dobândi-vor avuta putere./ Astfel acum fac şi eu: cum la mulţi li se pare prea tristă/ Învăţătura-mi, fiindcă ei n-au mânuit-o vreodată,/ Cum, auzind-o mulţimea se

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

trage-ndărăt îngrozită,/ Vreau s-o desfăşur naintea-ţi în dulcele farmec poetic/ Şi oarecum s-o învălui cu-a muzelor miere plăcută." (*ibidem* I, 925-940) Dacă discursul manifest desfăşoară măreaţa întocmire a naturii filată prin doctrina epicureică, discursul latent vizează întărirea identităţii romane prin eliberarea de superstiţii şi apelul la raţiune; emanciparea omului roman şi erijarea unui model al subiectului dominant (autocentrat şi autoedificat în manieră iluministă) este adevăratul mesaj al epopeii ştiinţifice puternic ancorată pragmatic în strategii de camuflare, persuadare şi mediere. Codificarea aridului mesaj raţionalist în cheia unui „text de plăcere" are chiar funcţia „întăririi eului prin fantasmă", în termeni barthesieni: „Plăcerea textului se poate defini printr-o practică (fără nici un risc de represiune); loc şi timp de lectură: casă, provincie, prânzul aproape, lampă, familia acolo unde trebuie, adică la depărtare şi nu departe (Proust în cabinetul cu miresme de stânjenei) etc. Extraordinară întărire a eului (prin fantasmă); inconştient vătuit."(Barthes 1994, 80). Epopee a re-fondării identităţii romane într-o epocă de mari tensiuni şi de pierderi mentalitare, imaginare, simbolice, *De rerum natura* este un discurs recapitulativ în măsura în care rememorează chiar de la început mitul dublei fondări, aceea a lui Eneas (prin invocarea lui Venus) şi cea a lui Romulus, descendent al zeului Marte.

Uniunea lui Venus şi Marte, în cadrul imnului adresat zeiţei iubirii cu care debutează poemul, este o schemă sintetică prin care sunt cuplate în formula (atât de preţioasă romanilor) a mariajului cele două mituri identitare. Cuplul mitologic Venus-Marte rememorează astfel (printr-o selecţie narativă operată în interiorul a două mituri cărora li s-au extirpat agenţii mai puţin semnificativi, umani: Anchise, respectiv Rhea Silvia) dubla fondare succesivă a Romei, cea dintâi, venusiană, civilizatoare, pacificatoare, fecundă, cea de-a doua, marţiană, războinică; pe acest fond, doctrina epicureică înfăţişată aici intervine ca o a treia fondare, raţionalistă, a dominării instrumentale a naturii şi a fantasmării puterii operative a eului. Despre această dublă fondare ca mesaj latent al textului lucreţian vorbeşte şi Alain Deremetz, la capătul unui studiu dedicat ambiguităţii generice a acestuia (amestecul de poem, epopee ştiinţifică, elegie erotică patronată de Venus): „Acest poem este, pentru autorul său, poemul unei fondări; fondarea romanităţii şi a poeziei care o defineşte, care se gândeşte în continuitatea unei temporalităţi şi a unei culturi, ca produs şi depăşire a anteriorităţii greceşti. Descriindu-se ca poezie a dublei fondări, poezia lui Lucreţiu recuperează astfel la nivelul genului modelul ideologic prin care Roma şi-a construit istoria şi şi-a legitimat destinul suveran. Ea se dă ca imagine a acestei istorii care cere, în logica împlinirii sale, stabilirea păcii, a acestei păci pe care Roma va trebui să şi-o asigure, odată ce va face să înceteze conflictele sale interne. Poeziei greceşti despre frumoasele minciuni ficţionale, poezia romană trebuie să facă să-i succeadă adevărul şi pacea, în virtutea unei legi universale a progresului. Se va conchide că Lucreţiu, în epopeea sa a epicureismului, defineşte regulile unei cooperări culturale şi poetice pe care Roma, pentru a-şi păstra identitatea, trebuie să o stabilească cu anterioritatea grecească; că el speră, de asemenea, să aducă în Cetatea

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

sa mijloacele de a sigura o pace eternă, conformă idealului epicurean al ataraxiei, şi că priveşte asta ca instrument politic şi poetic al progresului pe care Roma trebuie să-l realizeze prin alianţa lui Venus şi a lui Marte, în aceeaşi termeni care au prezidat fondarea sa." (Deremetz 1995, 286) Proiect magnific al gloriei raţionaliste romane, subminat însă de vacuitate şi temeri: teama de fantasma erotismului tulburător, hoinar, *Venus volgivaga* („Venus pe stradă hoinară"), opus celui fecund de la începutul poemului, respectiv fondul de vacuitate şi de iluzii expus în cadrul teoriei simulacrelor (cărţile a treia şi a patra fac, aşadar, loc fantasmei inconsistenţei senzoriale a subiectului). Pe firul explicitărilor menite să întărească încrederea în forţele proprii şi în exerciţiul raţiunii umane se ajunge, paradoxal, în *Cartea a treia*, la fondul de iluzie întreţesut de simulacre, la detronarea a înseşi raţiunii umane prin descompunerea ei atomistă: „Spiritul, spun mai întâi, ce-l numim şi gândire adesea,/ El unde-s sălăşluite şi sfatul şi cârma vieţii,/ Nu e în om mai puţin decât mâna, piciorul ori ochii/ Parte, cum astea sunt părţi ale însufleţitei fiinţe" (III, 94-97); „Iată-i cunoaşte acum că sufletul stă-n mădulare,/ Astfel că nu armonia dă naştere-n trup la simţire." (III, 118-119);„Spun că şi spirit şi suflet sunt înlănţuite-ntre ele/ Şi că nu fac la un loc decât una şi-aceeaşi natură/ *[...]* Însă aceeaşi pricină ne-arată că spirit şi suflet/ Au o trupească fiinţă […]." (III, 137-138; 163-164). În această teorie lucreţiană a simulacrelor şi a iluziilor se încadrează şi erotismul întruchipat de ipostaza malefică a lui *Venus volgivaga* (prin mulţime hoinara), pe care romanii sunt instruiţi s-o evite ca să nu cadă în deriva trăirii şi a iraţionalului emoţiilor. Erupţie fantasmatică de temut, această ipostază venusiană este reprezentativă pentru tulburarea romană în faţa obscurităţii psihismului revelate în erotism, respectiv pentru gestica evitării acestor tenebre surprinsă de Pascal Quignard (2006) în privirea piezişă în faţa goliciunii erotice din unele fresce romane. Mai degrabă mitul fondării şi gloriei, rulat la nesfârşit, decât aplecarea asupra rătăcirilor sufletului convine minţii romane, mit a cărei prelucrare de excepţie o realizează Vergiliu în *Eneida*, după nenumărate încercări de traduceri şi adaptări ale primilor autori latini. Apogeu al aspiraţiilor romane spre o expresie simbolică de absolută măreţie, această singură mare epopee latină încarnează într-o manieră desăvârşită obsesia pentru mitul fondării şi eroism, topind într-o materie poetică originală modelele greceşti atât de râvnite (*Iliada* şi *Odiseea*), racordând cele două civilizaţii prin figura lui Eneas şi asigurându-şi, prin racordul acesta, un temei de cel mai înalt ordin simbolic. Construcţia unei istorii-epopee, precum *Ab Urbe condita* a lui Titus Livius, este gestul complementar celui vergilian, şi anume un gest de argumentare referenţială, istorică, de continuitate cu sine a simbolismului eroic etalat în Eneida ca fundament.

Reprimare şi… întoarcerea reprimatului

Dacă eforturile construcţiei culturale romane, gestionate printr-o riguroasă selecţie de cod literar, sunt orientate preponderent în direcţia etalării imaginii de sine simbolice prin recursul îndeosebi la memorie, ceea ce scapă autoprogramării

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

simbolice sau ceea ce este efectiv reprimat în numele acestei construcţii este tocmai registrul minor al trăirii conservate în erotismul elegiac. Atât de surprinzător în câmpul unei culturi marcate de sobrietate şi ordine creatoare aproape de tip militar (rigoarea asumării de programe generice şi consecvenţa operării în interiorul acestora), fenomenul elegiei erotice face să survină dezordinea emoţiei reprimate brutal în numele identităţii simbolice. Tânguire perpetuă în jurul inefabilului trăirii, în jurul nebuloasei de neînţeles a erotismului, în fond, elegia erotică pune în scenă căderea romană din proiectul simbolic: fractura prozodică (pierderea unui picior metric din hexametrul dactilic specific eroismului eposului) ilustrează formal alunecarea în sub-discursul cultural al eroicizării şi al fondării, după cum imaginea unor bărbaţi dezarmaţi în faţa tulburătorului erotism (lucreţiana *Venus volgivaga*/ hoinară) este reprezentativă pentru fractura axiologică a lumii romane (frângerea axului său falocentric, în jurul căruia proiecţia identitară se structurase cu disciplină militară şi glorie). Legată genealogic de deplorarea funebră (*elégheia* grecească) şi creând prin structura sa metrică efectul plânsetului deznădăjduit, violent (alternanţa dintre un hexametru dactilic şi un pentametru ca alternanţă de înălţări şi căderi, de prăbuşiri şi triumfuri), elegia devine la romani o specie esenţialmente erotică: „La Roma elegia nu traduce neapărat melancolia, suscitată de tribulaţii erotice, ci se impune mai cu seamă ca un poem esenţialmente erotic, concomitent sentimental şi senzual, redactat în distih elegiac. Desigur elegia n-a dispus niciodată la Roma de frontiere ferme şi închise, manifestându-se în special ca o atitudine spirituală şi utilizând teme şi o metrică întrebuinţate şi în alte specii literare. Totuşi ea şi-a dobândit o autonomie clar conştientizată de Ovidiu şi de alţi scriitori romani." (Cizek 1994, 321). Însă erotismul acesta, dincolo de scenaristica amoroasă în care se regăsesc şi se pierd amanţii continuu, dincolo de planul său manifest aşadar, traduce o dinamică latentă de profunzime a raportului acestei culturi cu propriul său corp senzorial reprimat: drumul de la războiul eroic la războiul erotic, reflectat în fractura prozodică a hexametrului ca măsură a eroismului, faimei şi gloriei, este drumul invers parcurs de la simbolul etalat la sentimentul reprimat, de la tensiunea transcendentă a proiecţiei triumfaliste de sine la pulsiunea imanentă psihismului. Clivaj totodată al eului, fractura elegiacă este actul de naştere al subiectivităţii prin desprinderea de corpul comunitar al cetăţii etalat în discursul eposului; zbatere agonală între sine şi celălalt, vertij de exaltări şi căderi, erotismul elegiac înregistrează afirmarea plină de tergiversări şi crispări a discursului eului (liric) în marginea vocilor colective, ieşirea de sub garanţia acestora.

De aceea, urmărit în articulaţiile sale majore, parcursul elegiei erotice latine oglindeşte ezitările instituirii discursive a eului, drama descoperirii structurii sale clivate şi strategiile surmontării clivajului: astfel, dacă, infuzat de erotism elegiac, discursul lucreţian transmite chiar imaginea reprimării eului emoţional, îndrăgostit, tulburat de *Venus hoinara* în numele eului raţional,emancipat, luminat prin cunoaştere, discursul pre-elegiac al lui Catul construieşte la graniţa dintre emoţie şi convenţie o imagine mai

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

conturată a eului; reprezentarea agonală de sine (construcţia clivată a eului prin raportare la celălalt) survine însă cu forţă în spaţiul elegiei lui Properţiu, seismograful cel mai fin al dezordinii subiective generatoare de disperări şi angoase, al stării de derută continuă între certitudinea de sine şi incertitudine; realitate dureroasă a abisului psihic, pe care poetica idilică a lui Tibul o camuflează retoric printr-o proiecţie în decor natural, mitic, printr-o securizare bucolică; transferând *agon*-ul erotic la nivelul limbajului, teatralizând şi simulând sentimentul, schimbând ipostaze şi măşti, Ovidiu transgresează viziunea insuportabilă a abisului psihic (deschisă în elegia properţiană) prin reconstrucţia semiotică a erotismului (instituire pur discursivă a eului îndrăgostit şi clivat în însăşi îndrăgostirea aceasta, esenţială pentru trecerea de la *praxis* la *logos*, de la o *ars erotica* la o *scientia sexualis* în cultura occidentală, conform viziunii lui Michel Foucault, 1995). Ceea ce denunţă fenomenul elegiac în ansamblu este temerea romană în faţa asumării emoţionale a eului, regresia din planul construcţiei simbolice în cel al deconstrucţiei psihice a imaginii eroismului deturnate în erotism. Temere pe care Catul o expune involuntar în celebra odă LI dedicată Lesbiei: deşi o traducere după Safo (o invocare, deci, a unui garant literar al tulburătorului erotism), textul conţine un adaos final de patru versuri moralizatoare care indică tocmai conflictul îndrăznelii enunţării emoţionale de sine; dacă emoţia devastatoare intră în scena discursivă sub garanţia lui Safo, autoînvinuirea pe care şi-o aduce Catul de a fi cedat erotismului în contrasens cu proiecte morale mai grave semnalează un conflict mentalitar de profunzime în lumea romană; conflictul dintre proiecţia identitară majoră şi resurecţia sentimentală minoră, teama căderii din programul simbolic (căci, deşi trucată, retorică, autoculpabilizarea finală traduce necesitatea poziţionării faţă de reflexele morale al lumii romane).

Exact această temere adâncită la proporţiile unei angoase survine în elegia properţiană sub forma unor interminabile confruntări cu alteritatea erotică, a unui interminabil *agon*. Însuşi programul elegiac al lui Properţiu insistă pe convertirea războiului eroic în război erotic, clişeu retoric profund rezonant cu nucleul agonal al erotismului celui mai dramatic dintre elegiacii latini: „Oricine fost-a acela ce-Amorul copil îl pictară,/ Nu ţi se pare c-avu mâna mirifică el?/ El, cel dintâi, a văzut că trăiesc fără minte amanţii/ Şi că-n măruntele griji marile bunuri dispar./ Nu i-a mai pus el zadarnic şi aripi uşoare ca vântul/ Şi l-a făcut a zbura zeul cu inimă de-om,/ Căci a ştiut că ne zbatem în unda mereu schimbătoare/ Şi că nu stă-ntr-un loc aura noastră nicicând./ Îl înarmase, pe drept, cu săgeţi cârligate-a sa mână,/ Iar pe umerii săi tolba cretană-i atârn,/ **Căci e-un duşman ce loveşte nainte să-l vezi şi la sigur,/ Şi, după rănile lui, niminea nu s-a-ntremat.**/ Zacu-i în mine săgeţile sale şi-i zace icoana/ Sa de copil, ci-şi pierdu sigur aripile lui,/ Căci niciodată nu zboară, oho, el din pieptu-mi, ci-ntr-una/ **Poartă în sângele meu neîncetat un război.**" (II, 12: vs. 1-16). Iraţional, tulburător, violent, erotismul properţian pune în criză identitatea dezorientând-o între intimitatea (periclitată) cu sine şi intimitatea (promiţătoare) cu celălalt, ex-fundând psihologia într-o peratologie şi o ontologie, într-un adevărat travaliu al administrării de sine după modelul administrativ al cetăţii pe care îl interiorizează şi îl exersează mereu.

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

Bântuit de exaltări şi angoase, erotismul elegiac la Properţiu este implicit un demers internalizat al fondării, al căutării de sine prin limitaţia corpului fizic şi psihic al celuilalt amoros; concentrat în jurul graniţei corporale a celuilalt, războiul acesta erotic reface în direcţia unei interiorităţi abisale traseul de căutare şi de întemeiere a cetăţii antice, specific eroilor mitici. Un adevărat scenariu al întemeierii de sine prin celălalt (prin încurajarea sau sub ameninţarea acestuia) se desfăşoară în elegia properţiană, implicând o suită de secvenţe de tatonare, de căutare şi interogare a sentimentelor celuilalt, încercând obsesive demarcări sau fuzionări între sine şi alteritatea erotică, recurgând la invocări ale zeilor după schema riturilor de fondare ale eroilor civilizatori, cu diferenţa uriaşă că teritoriul de îmblânzit, de ordonat şi de civilizat este acum chiar îndelung reprimatul tărâm al dorinţei. Obsesia prezenţei corporale a celuilalt şi teama de obscuritatea psihismului revelată cu brutalitate în erotism, proiectarea corpului erotizat ca incintă în jurul căreia se dau bătălii de cucerire intense, asalturi tactice şi capitulări, tânguiri şi exaltări dezvăluie un imaginar al dorinţei construit după şablonul expediţiei militare şi al administrării cetăţii. Structura fundamental alternantă a sensibilităţii erotice (vertijul de prăbuşiri şi triumfuri) face din *dezbaterea elegiacă* properţiană un nucleu agonal similar *dezbaterii tragice* analizate de René Girard (1995) în spaţiul tragediei greceşti: dacă, stârnită de ex-fundarea diferenţei sociale, culturale, familiale, dezbaterea tragică agonală revelează raportul convenţional dintre ordinea culturală instituită prin diferenţă şi dezordinea pre-diferenţială, haosul pur, dezbaterea elegiacă revelează diferenţa internă a subiectivităţii şi eului, naşterea (discursivă) a eului în strânsă dependenţă de celălalt; această viziune profund tenebroasă a eului clivat erotic între sine şi celălalt aduce în prim plan elegia erotică a lui Properţiu, viziune insuportabilă pentru ochiul roman deprins cu gestionarea exteriorului şi reprimarea interiorului, a subiectivităţii tulburătoare. În varianta sa pură (prin dramatism), aceea properţiană, elegia continuă opera deconstructivă a tragediei în măsura în care deconstrucţia elegiacă operează, dincolo de diferenţa socială/ familială suspendată de tragedie, în câmpul diferenţei individuale, intim-personale, şi anume suspendă diferenţa subiectivă a eului fixată prin limitaţia celuilalt. Mască a alternanţei psihice şi ontice dintre sine şi celălalt, imaginarul amoros şi sexualitatea elegiacă constituie supapa revelării acestui plan de profunzime al desprinderii corpului individual de corpul comunitar, civic, respectiv al crizelor de identificare şi de conceptualizare de sine în condiţiile pionieratului pe teritoriul total necunoscut al subiectivităţii. Acest abis al subiectivităţii procesuale (mereu ţesută în dependenţă de celălalt), conflictuale, dramatice îl transgresează poetica elegiacă a lui Tibul printr-o convertire idilică: mai mult dorită, visată, proiectată ideal, iubirea lui Tibul pentru Delia este o strategie de camuflare a fondului agonal al erotismului şi subiectivităţii revelat la Properţiu. Convocând elemente ale decorului mitic şi scenarii securizante de tip idilic, imaginarul elegiac tibulian este simptomul insuportabilului acestei viziuni a psihismului şi totodată strategia romană a acoperirii fracturii printr-un blindaj ideal.

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

Adevărata surmontare a crizei subiectivităţii profund clivate în erotism se produce însă în spaţiul elegiac ovidian: descoperirea limbajului ca un câmp de transfer al insuportabilului *agon* al dorinţei, fabricarea pasiunii din vorbe (model preluat de clasicismul secolului al XVII-lea, potrivit remarcilor lui Roland Barthes asupra pasiunii raciniene consumate exclusiv la nivelul discursului, 1969), simularea, disimularea, teatralizarea continuă sunt parametrii acestui transfer. Urmărit de-a lungul ciclurilor elegiace, acest transfer al *trăirii* în *literă* se produce treptat, ca o transgresare programată a *agon*-ului real al dorinţei până la reconstrucţia sa ca simulacru: astfel, dacă în *Amores* erotismul se consumă într-un real indescifrabil al *corpului* (iubirea tulburătoare pentru Corina conservând urmele îndrăgostirii şi suferinţei reale a autorului, un filtru, aşadar, biografic), cu *Ars amandi* se deschide repertoriul ficţional al *codului* iubirii (marea migraţie a formelor şi manierelor, frenetismul proiecţiilor într-un teatru experimental al plăcerilor şi suferinţelor amoroase constituie semnalul operării transferului în limbaj); transfer produs cu preţul unei pierderi subiective substanţiale pe care melancolia răvăşitoare din *Heroide* o expune printr-un imaginar al abandonului stilizat, sublimat în litera epistolară (un evantai de voci feminine strigându-şi disperarea şi suferinţa abandonării, acest ciclu elegiac depliază dorinţa, din nou, sub un camuflaj mitic, ca o întoarcere a reprimatului carnal într-un înveliş literal). Trimiţând la realităţi abisale ale dinamicii culturale şi ale mentalităţii romane, ciclurile amoroase ovidiene conţin soluţionarea conflictului dintre etalare şi reprimare în câmpul acestei culturi: dacă etalarea simbolicului în proiecţia identitară romană (identificarea prin recursul obsesiv la istorie, memorie, *mos maiorum*/ obiceiul străvechi sau prin adopţia de modele eroice) are ca preţ reprimarea sensibilităţii vlăguitoare şi a emoţiei, întoarcerea reprimatului umoral în spaţiul elegiac se produce cu vuiet; o serie de gesturi de ezitare, de camuflare, de căutare a unor garanţii poetice şi imaginare, o serie de conversii în formule îmblânzitoare (precum formula mitic-idilică la Tibul) încearcă să preîntâmpine desfăşurarea viziunii agonale a erotismului pe care elegiile lui Properţiu o eliberează cu intensităţi şi convulsii insuportabile pentru spiritul, deprins cu confortul administrării de teritorii exterioare, al romanilor; viziune a insecurităţii interioare pe care saltul ovidian în limbaj şi discurs o transgresează cu succes, întorcând spiritul roman, refractar tragicului şi atât de ataşat comicului, la formula familiară a detensionării ludice şi a frivolităţii teatrale. Ceea ce Michel Foucault (1995) a identificat în cultura occidentală ca salt de la *praxis* la *logos* (de la „practicarea plăcerilor" în antichitatea greco-romană la discutarea acestora în modernitatea postcarteziană îndeosebi) poate fi deja reperat în poetica ovidiană ca instituire discursivă a dorinţei şi eului, la capătul unui travaliu pe care erotismul elegiac îl ilustrează desăvârşit. Didactician al iubirii, Ovidiu pune faţă în faţă gesturi simptomatice pentru gestionarea emoţiei în spaţiul culturii latine: pe de o parte, nomadismul dorinţei, libertinajul, hăţişul codurilor şi limbajelor în care se livrează dorinţa la nivel discursiv; de cealaltă parte nevoia controlării didactice, a instructajului, care, dincolo de aspectul retoric şi ludic, denunţă deruta privirii romane în faţa acestui peisaj amăgitor, pulsional, informal, îngrijorarea

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

şi spaima de vraja emanată de erotism, ceea ce face să survină ca reflex defensiv în imaginarul elegiac ovidian, alături de repertoriul didactic, un repertoriu cinegetic şi militar; strunirea erotismului prin apelul la tactică, laţul, vânătoarea, capcana ca toposuri recurente în acest instructaj sau lecţiile de autoapărare prescrise femeilor transformate în adevăraţi scutieri sunt forme de protecţie a mentalităţii romane în faţa eliberării emoţiei. Eliberarea dorinţei din strânsoarea *agon*-ului prin sublimarea/ transferul la nivelul discursului (nivel la care clasicismul secolului al XVII-lea rescrie antichitatea greco-latină) este o supapă a dezbaterii conflictuale a spiritului roman, profund impregnat de un ideal normativ, cu propriul corp emoţional, psihic, iar ceea ce rămâne în urma acestor sublimări şi eliberări discursive survine ca o revelaţie poetică în *Heroide*: ciclu secţionat realmente de o ruptură între colcăiala pulsională a femininului abandonat şi umbra falică a masculinului (ca un cod simbolic mereu sustras prin fuga unor bărbaţi infideli), acest spaţiu elegiac devine scena dezarticulării lumii decadente romane între trăirea reprimată şi proiecţia înverşunată în jurul acestui cod programat. Radiografie simbolică a unei dinamici culturale schismatice (exaltarea disciplinei şi ordinii în detrimentul sentimentului), ciclul elegiac *Heroide* expune fractura falică a acestei culturi magnetizată de proiectul gloriei, cuceririi, triumfului.

Concluzie

Marcată de un efort constructiv uimitor, dinamica literaturii latine trădează, la o privire atentă, ruptura între gestica etalării unei autoimagini simbolice pe măsura triumfului militar şi fenomenul întoarcerii emoţionalului reprimat în spaţiul elegiei erotice. Autoprogramată în direcţia cultivării genurilor majore, precum istoriografia şi epopeea, această literatură atât de consecventă proiectului recuperării decalajului faţă de cultura greacă (de la care împrumută continuu modele) cedează, într-un moment de criză mentalitară profundă, făcând loc resurecţiei obscurităţii psihismului sub forma erotismului elegiac. Generat de deplasări ale mentalităţii romane de la un concept civic la unul privat (în condiţiile expansiunii imperiale şi ale hibridării acestei lumi tot mai dificil de gestionat), erotismul elegiac este simptomul naşterii discursive a eului ca entitate psihică fisurată în jocul narcisiac de proiecţii dintre sine şi celălalt.

Bibliografie

Barthes, Roland. 1969. *Despre Racine*, traducere de Virgil Tănase. Bucureşti: Ed. pentru Literatură Universală.
Barthes, Roland. 1994. *Plăcerea textului*, traducere de Marian Papahagi. Cluj-Napoca: Editura Echinox.
Cizek, Eugen. 1998. *Mentalităţi şi instituţii politice romane*, traducere de Ilieş Câmpeanu. Bucureşti: Ed. Globus.
Cizek, Eugen. 1998. *Istoria în Roma antică*. Bucureşti: Editura Teora, Universitas.
Cizek, Eugen. 1994. *Istoria literaturii latine*, vol. I, II. Bucureşti: Editura Societatea "Adevărul" S. A.
Corti Maria. 2000. *Pentru o enciclopedia a comunicării literare*, traducere de Ştefania Mincu. Constanţa: Ed. Pontica.
Deremetz, Alain. 1995. *Le miroir des Muses. Poétiques de la réflexivité à Rome*. Presses Universitaire du Septentrion.

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)

Eco, Umberto. 2008. *Apocaliptici şi integraţi. Comunicaţii de masă şi teorii ale culturii de masă*, traducere de Ştefania Mincu. Iaşi: Editura Polirom.
Foucault, Michel. 1995. *Istoria sexualităţii*, traducere de Beatrice Stanciu şi Alexandru Onete. Timişoara: Editura de Vest.
Girard, René. 1995. *Violenţa şi sacrul*, traducere de Mona Antohi. Bucureşti: Editura Nemira.
Lucreţiu. 1965. *Poemul naturii*, traducere de T. Naum. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.
Ovidiu. 2001. *Opere*, traducere de Carolina Tomoianu, Ana Munteanu, Mariana Covalschi, Lilia Ţurcanu. Chişinău: Editura Gunivas.
Properţiu. 1992. *Elegii*, ediţie bilingvă (traducere de Vasile Sav). Bucureşti: Editura Univers.
Quignard, Pascal. 2006. *Sexul şi spaima*, traducere de Nicolae Iliescu. Bucureşti: Editura Humanitas.
Segre, Cesare. 1986. *Istorie-cultură-critică*. Bucureşti: Editura Univers.

BDD-A26640 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:01:24 UTC)